https://doi.org/10.47152/psihsoc2026.0

Violeta Tadić*
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Ana Batrićević*
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

PREDGOVOR

Gotovo da nema osobe koja se makar u nekoj životnoj fazi nije suočila sa određenim zdravstvenim poteškoćama ili ponela teret narušenog zdravlja svojih bližnjih. Blaže ili teže, privremene ili hronične, vidljive ili skrivene, nesporno je da zdravstvene poteškoće spadaju u ozbiljne egzistencijalne izazove. Njihove posledice dalekosežne su i višedimenzionalne. One narušavaju kvalitet života pojedinca, ograničavajući njegov pristup osnovnim ljudskim pravima i utiču na gotovo sve aspekte njegove svakodnevice: rad i zapošljavanje, obrazovanje, međuljudske odnose, slobodno vreme, komunikaciju, transport…

Budući da osobu čine naročito ranjivom, a neretko i zavisnom od drugih, zdravstvene poteškoće mogu predstavljati okidač za različite oblike viktimizacije, počevši od stigmatizacije, diskriminacije i sistemske marginalizacije, preko mobinga, pa do izloženosti fizičkom, psihičkom, ekonomskom ili seksualnom nasilju u porodici i partnerskim odnosima. U tom smislu, može se konstatovati da zdravstvene poteškoće osim medicinskog imaju i psihološki, sociološki, viktimološki, kriminološki, radnopravni, krivičnopravni, bezbednosni, politički, ekonomski i rodni aspekt. Upravo zato ih treba sagledavati sa svešću o tome da je reč o kompleksnim i

* E-mail: tadicv33@gmail.com ORCID: https://orcid.org/0009-0000-6060-8243

* E-mail: anabatricevic85@gmail.com ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1727-4222

višeslojnim fenomenima, čije proučavanje zahteva multidisciplinarni, a rešavanje multisektorski pristup.

Način na koji ćemo odgovoriti na zdravstvene poteškoće, bilo kao pojedinci bilo kao zajednica zavisi od niza faktora. Neki od njih ostaju u potpunosti izvan našeg domašaja, dok druge možemo koliko-toliko držati pod kontrolom. Imajući u vidu da od toga u krajnjoj liniji zavisi ostvarivanje fundamentalnih ljudskih prava (na život, zdravstvenu zaštitu i odgovarajući životni standard, obrazovanje, rad, kretanje i dr.) bavljenje ovom problematikom ima veliki društveni značaj. Upravo to je bio razlog za organizovanje nacionalnog naučnog skupa „Psihosocijalna adaptacija osoba sa zdravstvenim poteškoćama“, 29. maja 2026. godine na Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu, koji je okupio članove akademske zajednice iz oblasti: specijalne edukacije i rehabilitacije, prava, sociologije, psihologije, kriminologije, viktimologije, bezbednosti, farmacije, ali i praktičare – pravnike i aktiviste angažovane u udruženjima pacijenata. Na konferenciji je prezentovano ukupno 20 izlaganja, koja su u vidu sažetaka objavljena u Zborniku apstrakata, dok je od toga za publikovanje u Zborniku radova pristiglo 10 radova.

U radu ***„Osobe sa dijagnozom kancera: od žrtve do pobednika“***, prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović bavi se analizom primarne i sekundarne viktimizacije kojoj su izložene osobe sa dijagnozom kancera, ali i proučavanjem njihovih potreba i podrške koja im je potrebna, naročito u periodu nakon završenih medicinskih tretmana. Polazeći od primera ličnih iskustava i prakse podrške u svetu i Srbiji, u ovom radu se analiziraju različiti aspekti aktivnog odnosa prema lečenju i brige o sebi i mogućnosti za dobijanje odgovarajuće podrške na tom putu. Rad je zasnovan na spontanom istraživanju tokom suočavanja autorke sa kancerom, kao i na analizi različitih izvora informacija korišćenjem etnografskog multimetoda – naučne literature, ali i ličnih iskustava drugih osoba o kojima su saznanja dobijena putem neformalnih razgovora i objavljenih ličnih ispovesti, putem društvenih mreža i drugih izvora.

U radu ***„Socijalna inkluzija kao osnovno pravo osoba sa invaliditetom“***, autori prof. dr Danica Vasiljević-Prodanović, prof. dr Zoran Pavlović i prof. dr Milica Kovačević, kritički analiziraju proces

poboljšanja sposobnosti, mogućnosti i dostojanstva osoba sa invaliditetom kako bi one u potpunosti mogle da učestvuju u društvu. U tom smislu, autori ističu da napredak na planu zakonodavstva i podizanja svesti društva ne doprinosi dovoljno uklanjanju fizičkih, socijalnih i ekonomskih prepreka niti ublažavanju stavova zaslužnih za ograničavanje pristupa ovih osoba obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i ravnopravnom životu u zajednici. Ovaj rad ukazuje na značaj inkluzivnih politika, mera obezbeđivanja pristupačnosti, jednakih mogućnosti, jačanja samostalnosti i učešća u društvenom životu. Takođe, u radu se naglašava uloga državnih institucija, nevladinih organizacija i celokupne zajednice u promovisanju inkluzivnog okruženja i borbi protiv stigme i diskriminacije.

Dr Filip Mirić u radu ***„Prevencija viktimizacije osoba sa invaliditetom kao preduslov stvaranja inkluzivnog društva“*** ukazuje na to da su osobe sa invaliditetom u povišenom riziku od viktimizacije, naročito kada su u pitanju kriminalitet nasilja, krivična dela protiv života i tela, krivična dela protiv imovine, krivična dela protiv polne slobode i protiv prava čoveka i građanina, te da u pogledu njihove viktimizacije postoji visok stepen tamnih brojki. Autor u radu analizira mehanizme krivičnopravne zaštite osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji, ne samo sa normativnog, već i sa šireg društvenog aspekta, posmatrajući ih kao preduslov stvaranja inkluzivnog društva. Cilj njegovog rada jeste da se istakne potreba sinergijskog delovanja svih društvenih činilaca u procesu stvaranja inkluzivnog društva.

Rad ***„Izvan dijagnoze: moja dijagnoza je nevidljiva. Moja prava nisu!“*** autorki Jasne Stojanović i Olivere Ćulibrk istražuje svojevrsan paradoks „nevidljivog invaliditeta“ sa kojim se suočavaju osobe sa zapaljenskim bolestima creva (IBD). Autorke ističu da iako su simptomi bolesti fizički prisutni, pravni i socijalni status pacijenta često ostaje nedefinisan u očima sistema i okruženja. Polazeći od hipoteze da nedostatak pravne pismenosti direktno narušava proces psihosocijalne adaptacije, stvarajući hronični stres usled straha od diskriminacije ili gubitka egzistencije u svim fazama života – od obrazovanja do radnog odnosa, autorke ukazuju na to da su pacijenti često u podređenom položaju u odnosu na sistem. One

takođe ističu da se jaz koji postoji između zakonski zagarantovanih prava i njihove praktične primene, negativno odražava na socio-ekonomski status i mentalno zdravlje obolelih, ostavljajući ih bez adekvatne zaštite u oblastima socijalnog osiguranja i radnog prava. Naslov rada potiče od istoimene kampanje koju je pokrenulo udruženje UKUKS, u saradnji sa advokaticom Jasnom Lj. Stojanović, a čiju okosnicu čine tematski vodiči koji obuhvataju: radna prava i njihovu zaštitu, pravo na obrazovanje, prava u vezi sa zapošljavanjem, pravnu zaštitu osoba sa invaliditetom (OSI) i socijalna prava. Autorke objašnjavaju da pravno osnaživanje predstavlja ključnu komponentu psihosocijalne adaptacije, te da se pomeranjem fokusa sa same dijagnoze na aktivno upravljanje pravnim statusom, pacijentu daje alat za očuvanje dostojanstva i sigurnosti. Autorke zaključuju da je integracija pravne podrške u rad udruženja pacijenata neophodan korak ka potpunoj socijalnoj inkluziji i unapređenju kvaliteta života hronično obolelih u Srbiji.

Prof. dr Milana M. Ljubičić se u radu ***„Značaj radnog angažmana za ljude sa margine: iz njihove perspektive“*** bavi istraživanjem značaja koji radno angažovanje ima za osobe koje su istovremeno i mentalno obolele i siromašne. Autorka objašnjava da mentalna bolest koja nije adekvatno tretirana, može imati negativan uticaj na profesionalni život pojedinca. S druge strane, ona ističe da nezaposlenost, uz odsustvo formalnih servisa za podršku, obolele ljude osuđuje na socijalnu izolaciju i siromaštvo, dovodeći mnoge od njih na društvenu marginu kao bolesne, stigmatizovane, izolovane i siromašne. U tom kontekstu, autorka postavlja pitanje da li radni angažman može pojedince izvesti iz ovog začaranog kruga, sa posebnim fokusom na nastojanje da se utvrdi kako je status zaposlenog uvezan sa njihovom mentalnom bolešću i slikom koju imaju o sebi, odnosno da se opišu trajektorije izlaska sa, i ponovnog ulaska na tržište rada i istraže kakvu ulogu rad ima u svakodnevici ovih ljudi i njihovim planovima za budućnost. Nalazi istraživanja pokazali su da rad za ove osobe ima višestruko značenje, te da je povrh materijalne, njihova dobit od radnog angažovanja i emocionalna i u identitetskom smislu izuzetna, budući da to što su radno angažovani, predstavlja ključni dokaz da i oni pripadaju društvu.

Dr Vida Vilić se u svom radu ***„Psihosocijalna adaptacija osoba sa zdravstvenim poteškoćama u kontekstu antidiskriminacionih propisa i jednakog pristupa stomatološkim uslugama“*** bavi analizom relevantnih međunarodnih i nacionalnih propisa koji garantuju zabranu diskriminacije, kao i praktičnih prepreka koje se javljaju u stomatološkoj praksi – počevši od arhitektonskih, preko komunikacionih pa do organizacionih. Poseban fokus usmeren je na značaj univerzalnog dizajna, edukaciju stomatologa i primere dobre prakse koji doprinose inkluzivnom zdravstvenom sistemu. Autorka u ovom radu ističe da se psihosocijalna adaptacija osoba sa zdravstvenim poteškoćama ne može sagledavati odvojeno od društvenog i pravnog okvira u kojem se odvija, te da stomatološke usluge, kao deo opšte zdravstvene zaštite, moraju biti dostupne svima, bez obzira na fizičke, psihičke ili socijalne poteškoće. U skladu sa tim, autorka naglašava da diskriminacija u pristupu zdravstvenim uslugama, pa samim tim i stomatološkim, predstavlja ozbiljnu prepreku integraciji i očuvanju kvaliteta života ovih osoba, te podvlači da antidiskriminacioni propisi i zakoni o pravima pacijenata postavljaju temelje za jednak tretman, ali da njihova primena u praksi zahteva stalnu kontrolu, edukaciju zdravstvenih radnika i podizanje svesti javnosti o toj temi.

Autorke MA Azra Šoljanin i dr Ana Batrićević u radu ***„Psihosocijalna adaptacija na gubitak kose usled hemioterapije iz ugla žena lečenih od raka dojke u Srbiji“*** analiziraju odražavanje gubitka kose tokom hemioterapije na različite aspekte kvaliteta života žena lečenih od raka dojke. Autorke ističu da se suočavanje sa dijagnozom i podvrgavanje invazivnim i radikalnim medicinskim tretmanima i zahvatima samo po sebi predstavlja izazov na svim životnim poljima, te da ostanak bez kose kao simbola ženstvenosti može dovesti do pada samopouzdanja, osećaja tuge, stida i nemoći, što neretko vodi u depresiju i socijalnu izolaciju. Štaviše, autorke podvlače da u pojedinim slučajevima, strah od gubitka kose i stigmatizacije koja ga u nekim sredinama prati prevladava nad željom za izlečenjem, uzrokujući odustanak od terapija. Sa druge strane, u radu je naglašeno i to da svest o privremenosti tog stanja, podrška porodice i šire zajednice, kao i drugih žena koje su prošle kroz ista ili slična iskustva olakšavaju adaptaciju pacijentkinja. Autorke polaze od hipoteze da privremeni

gubitak kose tokom hemioterapije izaziva posledice na različitim životnim poljima, te da se negativno odražava na percepciju sopstvene ženstvenosti, ali da podrška porodice, šire zajednice i medicinskog osoblja može u znatnoj meri pomoći ženi da taj izazov prevaziđe. Nakon sprovedenog empirijskog istraživanja, one zaključuju da podrška okoline, informisanost i lični kapaciteti za suočavanje sa izazovima mogu značajno unaprediti i olakšati psihosocijalnu adaptaciju na privremeni gubitak kose usled hemioterapije.

U radu ***„Socijalna podrška osobama sa demencijom i srodnicima koji brinu o njima“,*** autorke Nadežda Satarić i Slađana Pavković bave se pitanjem koje oblike socijalne podrške negovatelji osoba sa demencijom koriste i šta je ono što im u tom smislu najviše nedostaje. Uprkos tome što demenciju karakterišu gubitak kognitivnih funkcija, promene ličnosti i ponašanja, te postepeni gubitak svakodnevnih veština, autorke ističu da ona u Srbiji nije prepoznata kao zdravstveni prioritet, iako pogađa i obolele i njihove porodice. U skladu sa tim, autorke navode da negu obolelima od demencije u 70–80% slučajeva pruža porodica. U radu su prezentovani rezultati novog istraživanja o vidovima socijalne podrške koje je sprovelo Srpsko udruženje za Alchajmerovu bolest (SUAB), a koje je uključilo anketu sa 35 negovatelja i 20 intervjua sa negovateljima osoba sa demencijom. Nalazi su objedinjeni u sledećim temama i podtemama: „Ja brinem o osobi sa demencijom, a ko brine o meni?“ (podteme: Zdravstveni i socijalni sistem niti dovoljno poznaju, niti priznaju demenciju; Moje vreme ne postoji – ja sam samo negovatelj; SUAB je podrška, ali potrebe su mnogo veće); „Lekar prepisuje lekove, a za sve ostalo snađite se sami“ (podtema: Da nema SUAB-a, negovatelji ne bi znali za nefarmakološke terapije); „Prepreka u pružanju nege nije samo sistem već i ’drugi’“ (podtema: Pomoć u kući ako si srećne ruke); „Porodica je najvažnija karika podrške, a ta karika puca“; „Dnevni centar je urgentan – to bi promenilo život negovateljima“ (podtema: Smanjiti društvenu izolovanost i stigmu, a omogućiti predah). Autorke zaključuju da je podrška koju SUAB pruža osobama sa demencijom i negovateljima primenom rekreativnih, kreativnih i kognitivnih aktivnosti, kao i psihosocijalne podrške, značajna, ali

nedovoljna, te da je potrebno uključiti i državne strukture da bi život osoba sa demencijom i negovatelja dobio na kvalitetu.

Autorke prof. dr Branislava Popović-Ćitić, Marija Jovanović Stojaković, Lidija Bukvić i Dragana Bogićević u radu ***„Programski model kluba za mlade: potencijalni doprinos psihosocijalnoj adaptaciji mladih sa zdravstvenim teškoćama“*** objašnjavaju da psihosocijalna adaptacija mladih koji spadaju u tu grupu predstavlja složen, dinamičan i kontekstualno uslovljen razvojni proces koji, pored karakteristika zdravstvenog stanja, u velikoj meri zavisi od kvaliteta socijalnog okruženja i dostupnosti podrške u zajednici. One podvlače da savremeni pristupi sve više naglašavaju značaj programa u zajednici koji dopunjuju zdravstvene, obrazovne i socijalne usluge kroz razvoj socijalnih kompetencija, vršnjačke podrške i aktivne participacije mladih. U tom smislu, cilj njihovog rada jeste da kroz konceptualnu analizu predstavi programski model Kluba za mlade, koji realizuje CEPORA - Centar za pozitivan razvoj dece i omladine, i razmotri njegov potencijalni doprinos psihosocijalnoj adaptaciji mladih sa zdravstvenim teškoćama. Analiza je zasnovana na relevantnoj teorijskoj literaturi iz oblasti psihosocijalne adaptacije, omladinskog rada i podrške u zajednici, kao i na višegodišnjoj programskoj dokumentaciji Kluba. Razmotrene su ključne organizacione i metodološke karakteristike programa, sa posebnim osvrtom na razvoj socijalnih kompetencija, vršnjačke podrške, osećaja pripadnosti, autonomije, rezilijentnosti i socijalne uključenosti. Nalazi ukazuju da kontinuirani grupni rad, iskustveno učenje, aktivna participacija mladih, individualna podrška i aktivnosti u zajednici predstavljaju međusobno povezane komponente programskog modela koje mogu doprineti jačanju protektivnih faktora povezanih sa uspešnijom psihosocijalnom adaptacijom mladih sa zdravstvenim teškoćama.

Rad ***„Uticaj mentalnog zdravlja članova porodice na kriminalno ponašanje“,*** čija je autorka dr Jasmina Igrački, istražuje psihološke faktore koji utiču na kriminalitet unutar porodice, fokusirajući se na mentalno zdravlje članova porodice kao ključni element. Analizirajući različite studije i teorije, u radu je analizirano kako poremećaji mentalnog zdravlja, poput depresije, anksioznosti i zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, mogu doprineti nasilnom

ponašanju i kriminalnim aktivnostima. Takođe, autorka razmatra uticaj porodične dinamike, kao što su disfunkcionalni obrasci komunikacije i emocionalne povezanosti na razvoj kriminalnog ponašanja. Istraživanje ukazuje na to da podrška i intervencije usmerene na poboljšanje mentalnog zdravlja članova porodice mogu značajno smanjiti rizik od kriminaliteta. Ovaj rad naglašava važnost holističkog pristupa u prevenciji kriminala, koji uključuje rad sa porodicama kako bi se stvorilo zdravije okruženje i smanjila mogućnost pojave kriminalnih aktivnosti.

Nakon prezentovanja sažetaka radova koji čine ovaj zbornik, zahvaljujemo se svima koji su učestvovali na konferenciji, bilo kao izlagači, bilo kao slušaoci – članovima akademske zajednice, ali i aktivistima - predstavnicima i zastupnicima udruženja pacijenata. Veliku zahvalnost dugujemo i kolegama iz programskog i organizacionog odbora, koji su svojim zalaganjem omogućili da konferencija protekne u skladu sa planovima i očekivanjima. Zahvalne smo i recenzentima na angažovanju i spremnosti da nam pruže podršku na putu istraživanja ove teme i okupljanja stručnjaka koji se njome bave. Najiskrenije se nadamo da će različiti aspekti zdravstvenih poteškoća biti predmet budućih naučnih istraživanja i konferencija, sa željom da se pomogne svima koji se sa takvim iskušenjima suočavaju.

U Beogradu, 2026. godine

Urednice

Violeta Tadić i Ana Batrićević